

“BOBUR” SHE’RIDA LIRIK FOJELIK VA TARIXIY VOQELIK TALQINI

Karimova Yulduz

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Annotasiya: Ushbu maqolada Xurshid Davronning Bobur she’ri lirik fojelik va tarixiy voqelik talqini muammosi doirasida o’rganilgan.

Maqolada ayriliq, hijron, vatangadolik ostonasida turgan Bobur Mirzoning g’amzada qiyofasi, ruhiy holati, hayotining eng muhim tahlikali, qaltis vaziyatlarini butun murakkabligi, tarangligi bilan his etgan Xurshid Davron, lirik qahramonning moddiylashtirilgan ruhiyati, insoniy iztiroblari his-tuyg’ularining ramzlarga ko’chgan ifodasi orqali ona yurt bag’ridan uzilib ketayotgan Bobur Mirzoning insoniy fojeasini lirik fonelik darajasida talqin eta olgani ochib berilgan.

Kalit so’zlar. She’riyat, ramz, lirik fojelik, lirik qahramon, dramatik holat, emotsional jarayon, natural tasvir, poetik ifoda, mikrodialog, tragik hissiyot, temuriylar madaniyati, “baldayi mahfuza”, ramziy manzara, sintezlashgan obraz.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЛИРИЧЕСКОЙ ТРАГЕДИИ И ИСТОРИЧЕСКОЙ РЕАЛЬНОСТИ В ПОЭМЕ БАБУРА

Каримова Юлдуз

доцент Джизакского государственного педагогического университета, кандидат филологических наук.

Аннотация: В данной статье поэма Бабура Хуришида Даврона исследуется в рамках проблемы лирической трагедии и интерпретации исторической действительности.

В статье Хуришид Даврон, ощущавший самую главную опасность своей жизни, самую главную опасность своей жизни, тяжелые ситуации Бабура Мирзы, находившегося на пороге разлуки, эмиграции и патриотизма, материализованную психику лирический герой, переживания человеческого страдания показаны в символах. Выявлено, что человеческая трагедия Бабура Мирзы, оторвавшегося от родины, была интерпретирована на лирико-фонетическом уровне через выражение чган.

Ключевые слова. Поэзия, символ, лирическая трагедия, лирический герой, драматическая ситуация, эмоциональный процесс, природный образ, поэтическое выражение, микроdialog, трагическая эмоция, тимуридская культура, «балдаий махфуза», символический пейзаж, синтезированный образ.

INTERPRETATION OF LYRICAL TRAGEDY AND HISTORICAL REALITY IN BABUR’S POEM

Karimova Yulduz is

an associate professor of Jizzakh State Pedagogical University, candidate of philological sciences

Abstract: In this article, Babur’s poem by Khurshid Davron is studied within the framework of the problem of lyrical tragedy and interpretation of historical reality.

In the article, Khurshid Davron, who felt the most important danger of his life, the most important danger of his life, the difficult situations of Babur Mirza, who was on the threshold of separation, emigration, and patriotism, the materialized psyche of the lyrical hero, and the feelings of human suffering, are shown in symbols. It is revealed that the human tragedy of Babur Mirza, who is separated from his motherland, was interpreted at the lyric phonetic level through the expression of chgan.

Keywords. Poetry, symbol, lyrical tragedy, lyrical hero, dramatic situation, emotional

process, natural image, poetic expression, microdialogue, tragic emotion, Timurid culture, «baldayi mahfuza», symbolic landscape, synthesized image.

“Hozirgi o‘zbek she’riyati ko‘ngilga quloqdan tashqari yo‘llar bilan ta’sir qilish bosqichiga kirdi. Shoirilar o‘qirman ruhiyatiga uning qulog‘i orqali emas, yuragi orqali kirib borishga urinmoqdalar”, – deydi adabiyotshunos olim Qozoqboy Yo‘ldoshev.

O‘qirman ruhiyatiga yurak orqali kirib boruvchi she’r fazilatini esa olim: “... eshituvchilarga orom beradigan unsurlar bo‘lishi shart qilib qo‘yadigan qolipdagi shakliy talablar... misralar so‘ngidagi qofiyaning musiqiyiligini ta’minlashdan ko‘ra, ruhiyatni moddiylashtirishga urinish xususiyat yetakchi”, – deya izohlaydi.

Xurshid Davronning Bobur Mirzoga bag‘ishlangan “Otlar yelar shiddatidan terlab...” deb boshlanuvchi she’ri lirik qahramonning moddiylashtirilgan ruhiyati, insoniy iztiroblari, his-tuyg‘ularining ramzlariga ko‘chgan ifodasi orqali ona yurt bag‘ridan uzilib ketyotgan Bobur Mirzoning insoniy fojiasini lirik fojeli darajasiga olib chiqib talqin eta olgani bilan e’tirofga loyiq.

Bobur nomidagi xalqaro ilmiy ekspeditsiyaning birinchi safari (1992-yilning 19-mayidan 15-iyuliga qadar davom etgan) ishtirokchisi Xayriddin Sultonning “Boburiynoma”sida xorijdagi Bobur qadamjolari bo‘ylab kezingan musofirchilikning mashaqqatlarini ona yurt, yaqinlar sog‘inchida iztirob chekkan muallifning shunday xotiralari keltirilgan: “Odamning o‘z-o‘zidan dili xufton bo‘laversa, ko‘ksining bir chetida noma’lum bir og‘riq jizillab tursa, bilginki, bu ona Vatan sog‘inchi bilan hasratda umrguzaronlik qilayotir.

Mana shunday ma’yus lahzalarda Bobur Mirzoning dard-u dilini, so‘ngsiz iztiroblarini yanada yaqqol anglash mumkin.

“Zahiriddin, qayga borursan?..”

Xurshidning (Xurshid Davronning biz tahliliga tortayotgan “Bobur” she’ri nazarda tutilyapti – Y.K.) shu satri necha kundirki xayolimdan ketmaydi.

“Zahiriddin, qayga borursan?..”

Davomi... yanglishmasam, mana bunday edi:

“Hamma yerdan ko‘rinib turar, Samarqandning minoralari”.

Yo‘q, davomi emas, she’rning oxirgi misralari xolos”.

Nuktadon, hassos adib Xayriddin Sulton she’rning aynan shu satrlarini bejiz eslamaydi. Chunki she’rdagi lirik fojeli darajasiga yuzaga qalqib chiqishida, she’rxon tarafidan his etilishida aynan shu satr, satr mohiyatidagi ramziylikning o‘rni beqiyos.

She’rdagi lirik fojeli darajasiga keltirgan, lirik qahramon Bobur Mirzoga tegishli hijron, yurtdan ayro tushish, taqdir hukmi oldidagi nochorlik, ilojsizlik kabi hissiyotlar hayotiy, ijtimoiy asosga ega.

Bobokaloni Amir Temur asos solgan davlatni ko‘z qorachig‘idek asrash, uning sharafini yuksaklarga ko‘tarish, qudratli, mustahkam davlat barpo etishdek yuksak orzularni diliga tuggan o‘n to‘qqiz yoshli Bobur Mirzo o‘zi navqiron yovqur bo‘lsa-da, chirib, umri tugab borayotgan sulola vakili, ko‘p ish ko‘rgan, purtajriba Shayboniixon yoshi o‘tib, umrining kuzak fasliga qadam qo‘ygan bo‘lsa-da, siyosat maydoniga dadil kirib kelgan, ayni kuchga to‘lgan dinastiya vakili. Ana shunday vaziyatda tarix va taqdir hukmining qat’iyligini vengriyalik sharqshunos olim Vamberi shunday izohlaydi: “U (Bobur Mirzo – Y.K.) o‘zining o‘tkir nazari bilan Movarounnahrda Temur avlodi hokimiyatining inqirozi vaqti yaqinlashganini birinchi bo‘lib kashf etdi. Buni to‘xtatish uchun ilk bor qarshilik ko‘rsatdi. Lekin Temur sulolasining botayotgan yulduzini 19 yoshlik Bobur qo‘li bilan hech yerda va xususan, Movarounnahrda to‘xtatishga imkoni yo‘q edi”.

Shubhasiz, Xurshid Davron “Bobur” she’rida yuqoridagi qaltis ijtimoiy vaziyat iskanjasidan qutulishni, najotni Vatandan bosh olib ketishda deb bilgan Bobur Mirzoning dramatik holatining ifodasida uning o‘z so‘zlariga, uning intilish, ehtiyojlari, amalga oshmagan orzulari, armonga

aylangan ulug' istaklari natijasida tug'ilgan ruhiy iztiroblar, ichki kechinmalariga suyanadi: "... viloyat yo'q, viloyat umidvorlig'i yo'q, navkar aksar tarqadi... Oxir mundoq sargardonliqdin va bu nav' bexonumonliqdin jong'a yettim. Dedimki, mundoq dushvorliq bila tirilguncha bosh olib yetsam yaxshi. Bu nav' xorliq va zorliq bila el bilguncha oyog'im yetguncha ketsam yaxshi" . (1502-1503-yillar voqealari bayoni)

Ruhshunoslikka oid adabiyotlarda shaxsning hissiyoti va emotsional jarayon haqida gap ketganda: "Ko'p hollarda emotsional kechinmalarimiz mazmuniga bizning intilishlarimiz ham kiradi. Intilishlar esa hamisha ehtiyojni ifodalaydi. Lekin hissiyotlar ehtiyojlar sababli paydo bo'lishi tufayli, intilishlar bilan hissiyotlar bir-biriga qo'shilib ketib bitta tuyg'u, kechinma hoida namoyon bo'ladi. Bunday hollarda hissiyotlar, odatda, intilishlarni tug'diradi yoki mavjud intilishlarini kuchaytiradi. Hissiyotlarning faollik darajasi odamlardagi kuchlanish holatida yoki ulardagi hamma kuchlar g'ayratga kirgan holatda namoyon bo'ladi", – deyiladi. Shaxsning mazkur ruhiy-tabiiy holatini poetiklashtirgan, uni badiiyat ko'zgusida akslantirgan Xurshid Davron sakkiz band she'rda bir romanga jo bo'lishi mumkin bo'lgan, yurtdan butunlay bosh olib chiqib ketayotgan Bobur Mirzo fojiasini, uning kechinmalarini, ehtiroslarini ramzlar bag'rida ochadi:

Otlar yelar shiddatdan terlab,
Yangrar xatar to'la taqalar.
Hurkib ko'kka sapchir patirlab,
Tun uyqusi – qora qarg'alar .

Birinchi o'qishdayoq o'quvchining ko'z o'ngida jonli manzara gavdalanadi. She'rxon ong-u shuuriga matnda bo'y ko'rsatib turgan xronotop – asarda badiiy idrok etilayotgan zamon va makon haqidagi tasavvur paydo bo'ladi: tun va yo'l tasviri. Shuni unutmaslik kerakki, bir qarashda manzaradek ko'ringan (aslida, manzara ekanligi ham bor gap), ammo shoir tomonidan marjondek tizilgan ramzlar shodasida insoniy taqdir namoyon. Unda Bobur Mirzo – lirik qahramon hayotining o'ziga xos fragmentlari ko'zga tashlanadi.

Tinimsiz yelayotgan, imkon boricha tun bag'rini yorib chiqishga harakat qilayotgan ot qorong'ilik, zulmatni ortda qoldirayotgandek tasavvur uyg'otadi, ammo ramzda esa tun (zamon ko'rsatkichi) Bobur Mirzo tushib qolgan ijtimoiy vaziyat, shu vaziyat tug'dirgan umidsizlik, imkonsizlik, tushkunlikka ishora. Maqsad aslida shu tundan uzoqlashish, yelib borayotgan ot Bobur Mirzo fitratidagi "Qudrat, hayotiy kuch, oliyjanoblik... ehtiroslar, intilishlar... ramzi" .

"Otlar yelar shiddatdan terlab", terga botish bu – lirik qahramonning o'z-o'zini taftish qilishi, o'y-kechinmalari, ehtiroslar, kelajak, mas'uliyatli tashvishlar, ziddiyatli xayollar bag'ridagi tasviri. Taqalardan taralayotgan tovush – bong, ogohlik da'vati. Ona zamin bag'riga urilayotgan taqalar zarbidan faryod ko'tarib, Bobur Mirzodek o'g'lidan ayrilayotganidan bong uradi go'yo. Ayni paytda taqalarning xatarga to'laligi Bobur Mirzoning yelkasiga tushadigan musofirchilik, ayriliq, mavhum kelajak mas'uliyatiga ishora hamdir.

Yorug'likka, yuksak maqsadlar sari intilganlar yo'lida g'ov, turli to'siqlarning uchrashi tabiiy. Shoir ularni qora qarg'alar deb ataydi.

Tun so'zi mohiyatidagi qorong'ilik "qarg'a"ning epiteti qora so'zi bilan birlashib tasvirdagi salbiy bo'yoqdorlikni oshirgan. Ayni paytda ularning hurkakligi nur oldida zulmatning chekinishiga ishora.

Otlar yelar, tillarang xazon
Suvoriylar uzra sochilar.
Elas-elas yangraydi azon

Tog'lar uzra osmon ochilar. Bobur Mirzo o'zining mashhur g'azallarining birida:
"Latofat gulshanida gul kabi sabz-u xurram qol,
Men archi dahr bog'idon xazon yaprog'idek bordim" , –
deydi.

“Xazon yaprog‘idek bordim” – Bobur Mirzo o‘z yozug‘ining poetik tasvirini shunday ko‘radi. Xurshid Davron bu iqroini ramzga aylantirar ekan, unga tillarang epitetini qo‘shadi. Tillarang ramziy detalning tashqi ko‘rinishiga biroz yorug‘lik, nur bag‘ishlagandek (Kobul va Hindistonda Bobur Mirzo erishajak zafariyatlarga ishora), ammo mohiyat baribir eskicha – xazon ayriliq, hijron belgisi. U tillarang sochqilarga aylanib, “Suvoriylar uzra sochilar” tasvirida matn mohiyatini anglab yetishda ochqich vazifasini o‘taydi. Bandning uchinchi misrasi “Elas-elas yangraydi azon”. Agar she‘r shoirning mafkuraviy zug‘umlar ham ancha sobit 80-yillar ijodi mahsuli ekanligi hisobga olsak, uning kichik lirik she‘rda bir umr Haq rizosiga erishishga harakat qilgan Bobur Mirzoning ma‘naviy-ruhiy qiyofasini nozik ko‘rsatib o‘ta olganini e‘tirof etish zarur. Azon bandalariga Ollohning ulug‘ligini, yakka-yu yagonaligini, najot faqat unda, unga bo‘lgan ishonch va e‘tiqodda ekanligini eslatuvchi nido.

Xurshid Davron qo‘llagan azon ramzi – Bobur Mirzoning umrlik hikmati, e‘tiqodi va e‘tirofi:

“Hech nima Tengrining xostidin o‘zga bo‘lmas” ga mos va xos kelgan. Bu o‘rinda “elas-elas” juft so‘zi polifunksional vazifada: u azonning eshitilish darajasini ko‘rsatish bilan birga uning (eshitilar-eshitilmas, juda past) ancha olis uzoqlarda aytilayotganini ham bildiriyapti. Demak, Bobur Mirzo uchun najot endi yurtdan olisda, Vatandan uzoqlarda.

Ikkinchi bandda satrlar silsilasida she‘rning birinchi bandida o‘quvchi ongiga o‘rnashib qolgan qorong‘ilik chekinadi. Ayniqsa, “elas-elas yangraydi azon” tasviridan keyin “Tog‘lar uzra osmon ochilar” manzarasi (tong tog‘lar boshidan oqara boshlaydi) o‘quvchining qalbiga ham, she‘r bag‘riga ham yorug‘lik, ilqlik olib kiradi. Aynan shu misradagi ramzlar qatida boshqa ma‘no ham mustaqil holda mavjud. Tog‘ ramzi matonat, sabot, yuksalish, qat‘iyatlilik ma‘nosida Bobur Mirzoga nisbat berilgan holda bu “tog‘(lar) uzra osmon ochil”ishida Bobur Mirzoning tanlanganlardan ekanligiga (Alloh podshohligini O‘zi xohlagan kishiga beradi. Alloh (karami) keng va bilimdondir”) podshohlik qismatiga ishora bor.

Otlar yelar, yelar ko‘pirib,

Uyg‘otganча mudroq yo‘llarni.

Go‘yo to‘g‘on bandin o‘pirib

Toshqin quvib kelar ularni.

Ikkinchi band sokinlashgan ohang, uchinchi bandda “Otlar yelar, yelar ko‘pirib” tasviriga ingan shitob, tezlik, jadallik ma‘nolari bilan keskinlik kasb etib, ayriliq, hijron onlari muqarrar ekanligini eslatadi. Ayni paytda bu tasvir, ramz she‘rda aks etgan makon, zamon chegarasidan chiqib, Boburshohning bir umrlik mamlakatdorlik tamoyilining: “Jahongire tavaqquf bar nayobad, Jahon onro buvad ko‘beh shitobad, Hama chizi zi ro‘y kadxudom – Sukun miyobad illo podshohiy” (ma‘nosi: Jahongirlik to‘xtab turmaydi, kim yaxshi tirishsa, jahon o‘shaniki bo‘ladi, hayotda har bir narsaning to‘xtashi mumkin, ammo podshohlik to‘xtamaydi) mazmun-mohiyatini o‘zida ochiqlab berganini e‘tirof etmoq zarur.

Ko‘pincha adabiyotshunoslikka oid tadqiqotlarda bunday muxtasar talqinni tomchida quyoshning aks etishiga o‘xshatishadi. Shu ma‘noda “yelayotgan ot” ramzi orqali buyuk tarixiy shaxs, lirik qahramon – Bobur Mirzoning umr mazmunini ko‘lamli badiiy idrok eta olgani, tafakkur va talqinda ta‘sirchan obraz yarata olgani shoirning yetuk poetik mahoratidan darak beradi.

Faoliyatsizlik, harakatsizlik Bobur Mirzo – lirik qahramon tabiatiga mutlaqo yot. Xurshid Davron “saltanat dag‘dag‘asi”, “mulkgirlik domyasi” qonida, ehtiroslarida gupirib turgan Bobur Mirzo kabilar dunyoga dunyoni uyg‘otmoq uchun kelganlarini “yelayotgan ot” poyi zarbida “uyg‘onayotgan yo‘llar” tafsilida chiroyli, ishonchli badiiy ifoda eta olgan. “Ne xush bo‘lg‘ayki, bir kun uyqulik baxtimni uyg‘otsam”, – deydi Bobur Mirzo o‘zining bir g‘azalida.

“Hissiyotning turli-tumanligi, so‘z san‘atining cheksiz imkoniyati hamda badiiy asarning tinimsiz tovlanishi lirik fojeli rang-barangligini tayin etadi”, – deydi adabiyotshunos olim Suvon Meli.

Dastlabki bandlarda lirik qahramon shaxsiyatiga xos yoniq ehtiros, shijoat, kuchni tinimsiz yelayotgan ot ramzida kashf qilgan bo'lsak, to'rtinchi bandda she'rga shunga teng yana bir kuch – toshqin ramzi kirib keladi.

Toshqin ham ramz. U lirik qahramon – Bobur Mirzo ruhiyatidagi ziddiyatlar, qarama-qarshiliklar buhronining moddiylashgan tasviri, hissiyot belgisi. Aslida bu toshqin Bobur Mirzo botinida, o'zligida. U lirik qahramonning jism-u jonini o'rtayotgan ziddiyatli o'ylar, og'riqqa ishora. Bu ramz ortidagi kuch har gal toshqin misol harakatga kelganda o'z sohibini azobli savollar, armon-iztiroblar girdobida chirparak qiladi go'yo. Adabiyotshunos olim Uzoq Jo'raqulov: "...juftlik hodisalar o'zaro zid holatda dialogiklik kasb etgani holda, yakka holatida ham ichki dialogik struktura va mazmunga ega. Jamiyatda (yoki badiiy asar dunyosida) o'zining muqarrar antipodiga ega odam neytral holatda ham o'zining botiniy antipodi bilan yashaydi. Bu hodisa badiiy asarda ichki dialog (mikrodiallog) tarzida kuzatiladi", – deydi.

Mana shu ma'noda lirik qahramonning botiniy antipodi bilan muloqoti ritorik so'roq o'laroq uning emotsiyasini bor bo'yi bilan ko'rsatishga, uni qiynayotgan hissiyotlar, kechinmalarning ifodasini so'roq shaklida tasdiqlashga xizmat qiladi. She'ring keyingi bandlarida Xurshid Davron uni mikrodiallog tarzida tasvir etadi:

Mirzo Bobur, qayga borursan,
Bobong taxtin, yurtingni tashlab?!
Qora taqdir seni qul kabi
Qayonlarga ketmoqda boshlab?!
Mirzo Bobur, bu qanday savdo,
Qora hijrat sari yuz tutmoq?
Yuragingni etar-ku ado –
Tirik turib Vatandan ketmoq?!
Mirzo Bobur, ortga bir qara,
Ortga bir boq, toki sen omon –
Axir, keyin tushlaringda ham
Bu tuproqni ko'rmog'ing gumon!

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, so'roqda iqror, e'tirofda tasdiq mavjud. She'rda har uchala bandning boshi "Mirzo Bobur" ritorik murojaati bilan boshlanadi. Satrma-satr lirik qahramon qalbida ulkanlashib borayotgan musofirchilik g'ussasi, hijron, ayriliq g'aminining poetik tasviridagi dinamika lirik fojeliqni yuzaga keltiradi. Ammo bu fojeliq tragik pyesadagi kabi voqea-hodisa, qahramonlarning xatti-harakatlari orqali emas, balki shoir tanlagan so'zning ma'no-mohiyatidan o'quvchi qalbiga yuqadigan, uning ham ko'zidan, ham ko'nglidan joy oladigan badiiylik hosilasi – she'ring ruhida namoyon bo'ladi. She'rda aks etgan lirik qahramon drammatizmi:

Mavrusiy toj-u taxtdan voz kechmoq, qora taqdirga qul bo'lmoq, qora hijratga yuz tutmoq, tiriklay Vatandan judo bo'lmoq, hatto tushlarida ham Vatanga qayta olmaslik – Bobur Mirzo chekidagi ulkan fojeliq. Fojeliqning fojeiyligi shundaki, Bobur Mirzo yuqoridagi vaziyatdan qochib, barchasiga qo'l siltagan holda o'ziga qulay yo'lni tanlay olmaydi, tanlay olmaslikni uning o'zi:

Dema Boburga: "Netarsan, bosh olib ketmak ne?"
Tengrining xosti mundoq esa men netgaymen? –
deya izohlaydi.

Mehr qo'yib umr bo'yi intilgan bobomeros Samarqand, kindik qoni tomgan Andijonni qo'ldan chiqarib, Toshkent atrofining kent-qishloqlarini sarosar kezib yurganida Vatanida bo'la turib, o'zini vatansiz his qilgan Bobur Mirzo: "Ko'nglum bu g'ariblikda shod o'lmadi hech", – deya ruboiy bitgan edi.

Xurshid Davron butunlay Movarounnahrni tark etib ketayotgan Bobur Mirzoning o'z orzulari, imkoniyatlari, ulkan rejalariga Vatan topishi mumkinligini, ammo o'zi bir umr bewatan

bo'lib qolayotgan holatini teran poetik nigoh bilan kuzatadi:

Ot pishqirar, to'xtar chavandoz

Uzangiga tirar oyog'in

Va bo'g'ziga to'plar beovoz

Vujudiga to'lgan ingrog'in.

“Badiiy asarda g'amni tug'diruvchi voqea-hodisalar yoki g'amgin holatlar tasvirlanadi. G'amning o'zi emas. G'am voqelik emas, voqelikning hosilasi”.

Ayriliq, hijron, vatangadolik ostonasida turgan Bobur Mirzoning g'amzada ruhiy holati, hayotining eng muhim, tahlikali, qaltis vaziyatlarni butun murakkabligi, tarangligi bilan his etgan Xurshid Davron talqinda chinakam tragik muhit va shu muhit mahsuli fojeiy qahramon holatining nozik, ta'sirchan ifodasini yarata oldi.

“... bo'g'ziga to'plar beovoz Vujudiga to'lgan ingrog'in”. Bobur Mirzoga nisbat berilgan ingroq ingrash, u chekayotgan hadsiz azobning eng yuqori darajasi. Vatan ostonasida so'nggi bor turib, uning qirg'oqlariga oxirgi marta nigohini tashlayotgan Bobur Mirzo yuragida o'sha damda, ehtimol, yo'lbars o'kirigi yangragandir. Ammo bu o'kirik qahramon vujudida, uning mardona tiynatida dardga og'riqli azobga do'nadi, qurib qolgan bo'g'zida to'planib, ingroqqa aylanadi.

O'z ichki “men”i bilan ayovsiz jang qilayotgan qahramonning psixologik, fiziologik holatining ishonchli badiiy idrok etilishi she'r ruhiyatidagi tragik pafosning yetakchiligini belgilagan. Lirik qahramonning yetmish ikki tomirida qonni emas, tengsiz alamlar, iztiroblar oqimini aylantirayotgan yurak, hijron dardining isitmasida qaqroq lablar, ovozsiz faryod, aslida butun dunyo ogoh bo'lgan – Bu shoirning qalam kuchini ko'rsatadigan, insoniy kechinmalarning ta'sirchan ifodalari.

Adabiyotshunoslik ilmida: “Motamsaro mazmunli she'r albatta lirik fojelikka misoldir, deyish xato. Agar she'r o'quvchini og'ir, motamsaro ko'yga solsa-yu yengillik, huzur baxsh etmasa, bu turmushdagi dardning natural ifodasi bo'lib, lirik fojelikka aloqasi yo'q. Hayotiy dard-alam yuksak poetik ifodalangan taqdirdagina ushbu fenomen yaraladi”, – deyiladi.

Xurshid Davron o'zining “Bobur” she'rida ana shu fenomenni muvaffaqiyatli kashf etgan.

Alam bilan yuragi urar

Shivirlaydi qaqroq lablari

“Hamma yerdan ko'rinib turar,

Samarqandning minoralari”.

She'r shu band bilan yakunlanadi.

Yuqorida aytganimizdek, Bobur Mirzo qarorini o'zgartira olmaydi, ortga yo'l yo'q. Hayotiy haqiqat va undan o'sib chiqib she'rda akslangan badiiy haqiqatga ko'ra ham buning iloji yo'q.

Jahongirlik – qismat, ayriliq, hijron – yozug'. Uni o'zgartirish qahramonning qo'lida emas. Shunda – imkonsizlikda iloj, umidsizlikda ilinj kashf etiladi. Lirik qahramon tilidan aytilgan “Hamma yerdan ko'rinib turar Samarqandning minoralari” – bu misralar yuqorida keltirilgan mikrodialogda aks etgan el-u yurtdan ayro tushish, bewatanlik tasviridagi fojelikni biroz yumshatsa-da, butunlay yo'qqa chiqara olmaydi. Faqat kuchsiz, g'ira-shira taskin qalbingizga kirib kelgandek bo'ladi. Bu holatda biz Xurshid Davron tomonidan Bobur Mirzo hayotidagi real eng dramatik, fojeiy vaziyatlarga lirika qonuniyatlariga bo'ysundirilgan holda lirik fojelikka aylantirilganini, shunday holatda “Bobur” she'rida lirik fojelik bo'y ko'rsatganiga guvoh bo'lamiz.

Inson hissiyotlarining tinimsiz tovlanishi, ularning asarlar bag'ridagi talqini haqida adabiyotshunos Ibrohim G'afurov: “...harakat va hayot yaratuvchi bir kuchga – tragizm hissiyotiga e'tiboringizni qaratmoqchiman. Shoirning shodligi doim mung bilan, mung esa doim shodumonlik bilan qo'shib ketadi... g'ussa va g'ussaviylik hamda shodlik va shodumonlik har qachon bir-birlarini yetaklab yuradilar, bir-birlarini tarbiyalaydilar, shodlik g'ussalarning murabbiysidir va g'ussalar baxtiyorliklarga murabbiydir. Qanchalar g'alati

eshitiladi bu soʻzlar: lekin qanchalar olam qonuniyati bor ularda? Qancha-qanchalab odamlar qalblarining tarixi bor ularda!” – deydi.

Xurshid Davronning “Bobur” sheʼri Bobur Mirzo qalb tarixining badiiyat bagʻridagi aksi. “Samarqandning minoralari” esa shoirning tengsiz badiiy kashfiyoti. U shoir tafakkurida sintezlashgan yaxlit Vatan timsoli, ayni paytda aytish mumkinki, u kontekstda oʻquvchining didi, badiiy zavqiga qarab oʻzining bir koʻp maʼnolarini namoyon eta oladigan rangin timsol.

Bu ramzda Bobur Mirzoning “Temurbekning va Ulugʻbek mirzoning imorati va bogʻoti Samarqand mahallotida koʻptur” maʼlumotining havasmandligi, salobati, “Samarqand xayoli boshqa tushubtur” lutfining latofati va nazokati, “Latofat gulshanida gul kabi sen sabz-u xurram qol” tilagining samimiyati, harorati bor.

Samarqand minoralarining porloq yodini zulfiqor qilich kabi bir umr yuragiga qadab yashagan Bobur Mirzo (“Minorla emas bu falakka qasam, Qasoskor bobolar ketmishdir sanchib”) qadami yetgan joyga umumjahon eʼtirofiga sazovor boʻlgan temuriy madaniyatini va shu madaniyatning oʻchogʻi boʻlgan “baldayi mahfuza” – Samarqandning chiroyini, fayz-u tarovatini, shukuhini olib kirdi.

Taqdirning, qismatning buyuk missiyasini Vatandan yiroqda oʻtagan Bobur Mirzo otabobolarining eng yaxshi anʼanalariga vorisiylik nuqtayi nazaridan ham Vatanniki, kindik qoni tomgan yurtning dilbar oʻgʻloni boʻlib qoldi. Bobur Mirzo dahosi, Bobur Mirzo fenomeni ahamiyati jihatidan Samarqand minoralari bir safda turadi. Zero, “Minoralar mustahkamlik, bardoshlilik gʻoyasini ifodalaydi. Uning asosiy maʼnosi esa dunyoning ramziy manzarasida maʼnaviy, samoviy, ilohiylikka yaqin holat yuqoriligi bilan bogʻlanadi... minora yer bilan osmon oʻrtasidagi aloqa vazifasini bajaradi, deyishadi”.

Bobur Mirzoning maʼnaviy-ruhiy olamiga tegishli samoviy, ilohiylikka yaqin holatni har kim aql-u idroki, fahm-farosati, aynan shu sohaga tegishli bilimi, ilmiga tayanib oʻzi kashf etar, ammo Bobur Mirzo va u kabi buyuk tarixiy shaxslarimiz oʻtmish bilan bugunni bogʻlab turuvchi oltin koʻprik ekanliklari aynan haqiqatdir. Samarqandning muazzam va muzayyan minoralari kabi ular hamma vaqt, ham yerdan koʻrinib turadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

- Arminiy, Vamberi. Buxoro yoxud Movarounnahr tarixi. – T.: Info Capital Books, 2024. – 464 b.
- Bobur, Zahiriddin Muhammad. Boburnoma. – T.: Sharq, 2002. – 336+32 b.
- Gʻafurov Ibrohim. Asarlar. Adabiyot dunyosi: sakkiz jildlik. Toʻrtinchi jild. Oʻttiz yil izhori. – T.: Yangi asr avlodi, 2022. – 528 b.
- Ivanov P., Zufarova I. Umumiy psixologiya. – T.: Oʻzbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2013. – 478 b.
- Joʻraqulov Uzoq. Nazariy poetika masalalari. – T.: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2015. – 356 b.
- Meli Suvon. Soʻz-u soʻz. “Adabiyot falsafasi”ga chizgilar. – T.: Sharq, 2020. – 528 b.
- Mingboyeva Dilrabo. Timsollar tilsimi. – T.: Yangi asr avlodi, 2007. – 179 b.
- Ochilov E. Bobur hikmatlari. Manba: Zahiriddin Muhammad Bobur: risola. – T.: Oʻzbekiston, 2012. – 136 b.
- Oripov Abdulla. www.ziyouz.com kutubxonasi
- Qurʼoni karim: maʼnolarining tarjima va tafsiri / Tarjima va tafsir muallifi: A.Mansur; tahrir hayʼati: Usmonxon Alimov, Rahmatulloh qori Obidov, M.Ibrohimov va boshq.; Masʼul muharri: M.Ahmadjonov. – T.: Toshkent islom universiteti, 2009. – 624 b.
- Sulton Xayriddin. Boburiynoma: Maʼrifiy roman. – T.: Sharq, 1997. – 416 b.
- Xoliyorov Mengliboy. Badiiy portret // Oʻzbek tili va adabiyoti. № 3. 1991. – T.: Oʻzbekiston SSJ FA, Fan.
- Xurshid Davron. Samarqand xayoli. – T.: Kamalak, 1991. – 320 b.
- Yoʻldoshev Qozoqboy. Soʻz yolqini. – T.: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. – 504 b.
- Zahiruddin Muhammad Bobur. Kulliyot. 1-jild. Devon. – T.: Zilol buloq, 2021. – 600 b.
- Zahiruddin Muhammad Bobur. Kulliyot. 1-jild. Devon. – T.: Zilol buloq, 2021. – 600 b.